

**Ενότητα. Μεθοδολογικά ζητήματα διδασκαλίας της ξένης λογοτεχνίας από
μετάφραση
Η διδασκαλία της Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας (Μεθοδολογικά ζητήματα και
προβληματισμοί)**

2. Τάκης Καγιαλής, "Νεότερα περί Ευρωπαϊκής λογοτεχνίας", ανακοίνωση στο Ε' Πανελλήνιο Συνέδριο "Γλώσσα και Μεταρρυθμίσεις" (40 χρόνια από το θάνατο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη, 6, 7 και 8 Ιουνίου 1999 και στον τόμο πρακτικών: Χρίστος Λ. Τσολάκης, *Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Κώδικας, 2000, σσ. 151-161.

Η εισήγησή μου επικεντρώνεται στη διδασκαλία της νεότερης ευρωπαϊκής λογοτεχνίας από μετάφραση, θα αναφερθώ συνοπτικά σε ορισμένους γενικότερους προβληματισμούς και στη συνέχεια θα παρουσιάσω ένα ερευνητικό πρόγραμμα που έχουμε αναπτύξει από τις αρχές του χρόνου στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, προκειμένου να υποστηρίξουμε τη διδασκαλία του μαθήματος.

Ξεκινώ υπενθυμίζοντας ορισμένα βασικά δεδομένα. Το ανθολόγιο της νεότερης ευρωπαϊκής λογοτεχνίας εκπονήθηκε πέρυσι από το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, σε συνεργασία με το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, και χρησιμοποιήθηκε στη διάρκεια της φετινής χρονιάς στο ομώνυμο μάθημα επιλογής της Β' Λυκείου. Στην επιλογή των κειμένων αξιοποιήθηκε υλικό που είχαμε ήδη συγκεντρώσει στο πλαίσιο ειδικού ερευνητικού προγράμματος του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, ενώ στην εκπόνηση του ανθολογίου συμμετείχαν οι δυο επιστημονικοί υπεύθυνοι του Προγράμματος (ο Νάσος Βαγενάς και εγώ), καθώς και οι συνάδελφοι της μέσης εκπαίδευσης Λάμπρος Πόλκας, Νίκος Ταραράς και Γιώργος Φράγκογλου. Η μέθοδος με την οποία εργαστήκαμε, οι προτεραιότητες που θέσαμε και οι κεντρικές επιλογές στις οποίες στηριχτήκαμε έχουν παρουσιαστεί συνοπτικά στον πρόλογο του βιβλίου και αναλυτικότερα σε μεταγενέστερα κείμενα των επιμελητών του¹, επομένως δεν χρειάζεται να τα επαναλάβω και εδώ.

Το πρώτο ζήτημα που θέλω να θέσω προς συζήτηση αφορά στις πραγματικές δυνατότητες αξιοποίησης, αυτού του ανθολογίου στον χώρο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Μια άποψη που διατυπώθηκε σε σχετική κριτική είναι ότι το βιβλίο υπόκειται σε αδυναμίες που αφορούν στον προγραμματισμό και στους όρους διδασκαλίας του μαθήματος, οι οποίες και περιορίζουν δραστικά τη χρησιμότητά του.² Το γεγονός όμως ότι το ανθολόγιο υποστηρίζει σήμερα τη διδασκαλία του συγκεκριμένου μαθήματος επιλογής δεν σημαίνει και ότι συντάχθηκε με όρους που περιορίζουν αναγκαστικά τη χρήση του στο πλαίσιο αυτού του μαθήματος ή στους όρους διδασκαλίας που επιβλήθηκαν κατά την περσινή χρονιά (επιλογή δέκα "διδακτέων" κειμένων κλπ). Αν ήταν έτσι, δεν θα είχαμε συμπεριλάβει εβδομήντα οκτώ μεταφρασμένα κείμενα, ούτε βέβαια θα είχαμε μπει στον κόπο να γράψουμε ισάριθμα κριτικά σημειώματα.

Στην πραγματικότητα, οι όροι βάσει των οποίων εκπονήθηκε το συγκεκριμένο βιβλίο επιτρέπουν την πολύ ευρύτερη αξιοποίησή του στο πλαίσιο της δευτεροβάθμιας

εκπαίδευσης, αλλά και πέρα από αυτήν (σημειώνω ενδεικτικά ότι το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο πρόκειται να τυπώσει σε ανεξάρτητη έκδοση το μεγαλύτερο μέρος του έργου, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί ως διδακτικό υλικό, στο πλαίσιο του Κύκλου Σπουδών Ευρωπαϊκού Πολιτισμού που θα ξεκινήσει τον ερχόμενο Σεπτέμβρη). Το ανθολόγιο θα μπορούσε λοιπόν θαυμάσια - παράλληλα με τη χρήση του στο πλαίσιο του μαθήματος επιλογής - να αξιοποιηθεί σε όλες τις τάξεις του Λυκείου, ως συμπληρωματικό εγχειρίδιο στο πλαίσιο των μαθημάτων νεοελληνικής λογοτεχνίας. Αυτή η παράλληλη χρήση του βιβλίου αφενός θα επέτρεπε την επιλεκτική έστω σύνδεση των νεοελληνικών κειμένων με τα ευρύτερα ευρωπαϊκά τους συμφραζόμενα και αφετέρου θα συνέβαλε στην ανάπτυξη ενδιαφέροντος για τη νεοελληνική μεταφραστική παράδοση και προβληματισμού γύρω από τη δημιουργική φύση της λογοτεχνικής μετάφρασης. Αυτή η δυνατότητα είναι νομίζω άμεσα εφαρμόσιμη. Κατά την προσωπική μου εκτίμηση, πάντως η ένταξη της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας στο σχολικό πρόγραμμα πρόκειται να αναβαθμιστεί στο μέλλον, παρακολουθώντας ζυμώσεις και προβληματισμούς που αυτή τη στιγμή αναπτύσσονται στο ευρύτερο ευρωπαϊκό περιβάλλον. Το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας ήδη συμμετέχει στις σχετικές διεργασίες και ασφαλώς προτίθεται να επεξεργαστεί και να καταθέσει ολοκληρωμένες προτάσεις προς αυτήν την κατεύθυνση στο άμεσο μέλλον.

Το δεύτερο ζήτημα στο οποίο θέλω να αναφερθώ αφορά στις γνωστικές προϋποθέσεις της διδασκαλίας της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας από μετάφραση. Έχω εκφράσει και αλλού την πεποίθηση ότι η εισαγωγή αυτού του γνωστικού αντικείμενου στο Λύκειο θα λειτουργήσει καταλυτικά για την εισαγωγή του και στην τριτοβάθμια φιλολογική εκπαίδευση. Οι λόγοι είναι προφανείς και δεν χρειάζονται ανάπτυξη. Επειδή όμως και σ' αυτό το σημείο έχουν διατυπωθεί παρατηρήσεις που φανερώνουν κάποια σύγχυση,³ θα επιχειρήσω να αποσαφηνίσω τα πράγματα. Εκείνο που χρειάζεται ο φιλόλογος για να διδάξει με επάρκεια την ευρωπαϊκή λογοτεχνία (και βέβαια δεν το χρειάζεται αποκλειστικά γι' αυτόν το λόγο) δεν είναι μόνο περισσότερα μαθήματα συγκριτικής φιλολογίας, στο πλαίσιο των οποίων συνεξετάζονται νεοελληνικά και ξένα κείμενα, αλλά κυρίως ανεξάρτητα και συστηματικά μαθήματα ευρωπαϊκής λογοτεχνίας από μετάφραση. Η άποψη ότι δεν μπορούμε (ή ότι δεν θα έπρεπε) να διδάξουμε τον Ντάντε ή τον Φλωμπέρ επειδή δεν διαθέτουμε νεοελληνικά παράλληλα της *Θείας Κωμωδίας* ή της *Συναισθηματικής Αγωγής* είναι τουλάχιστον αστόχαστη. Αβάσιμη είναι όμως και η άποψη ότι αυτή η πρακτική ακολουθείται διεθνώς, επομένως επιβάλλεται να την ακολουθήσουμε και εμείς. Στην πραγματικότητα πολλά ευρωπαϊκά πανεπιστήμια προσφέρουν, εδώ και πολλά χρόνια, όχι μόνο μαθήματα, αλλά και προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα ευρωπαϊκής λογοτεχνίας και πολιτισμού. Τα πανεπιστημιακά προγράμματα, εξάλλου, δεν διαμορφώνονται (ή τουλάχιστον δεν *πρέπει* να διαμορφώνονται) μιμητικώς αλλά βάσει των προτεραιοτήτων και των διαπιστωμένων αναγκών κάθε πολιτισμικής κοινότητας.

Η δική μας ανάγκη, σε ό,τι αφορά το συγκεκριμένο ζήτημα, είναι κατά τη γνώμη μου διπλή. Ο φιλόλογος επιβάλλεται να διδάσκεται συστηματικά την ευρωπαϊκή λογοτεχνία αφενός για λόγους παιδευτικούς (προκειμένου δηλαδή να εξοικειωθεί με θεμελιώδη έργα που καθορίζουν στη συνείδησή μας την ίδια την έννοια της λογοτεχνίας) και αφετέρου για λόγους μεθοδολογικούς (προκειμένου να εξοικειωθεί με τη διδασκαλία της λογοτεχνίας από μετάφραση, η οποία εκ των πραγμάτων δεν μπορεί να προσαρμοστεί στο στενό ιστορικοφιλολογικό πλαίσιο στο οποίο συνήθως

εντάσσεται η διδασκαλία της νεοελληνικής λογοτεχνίας). Ο υπαρκτός, κατά τη γνώμη μου, κίνδυνος είναι η προσαρμογή της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας στο καθιερωμένο πλαίσιο διδασκαλίας των εθνικών λογοτεχνιών και ο προσανατολισμός των σχετικών μαθημάτων στην ανάδειξη της ευρωπαϊκής "ταυτότητας", των κοινών ευρωπαϊκών αξιών κ.ο.κ. - με λίγα λόγια, η συμπλήρωση του εμπεδωμένου φιλολογικού εθνοκεντρισμού με μια δόση ευρωκεντρισμού. Αυτός ο κίνδυνος, ωστόσο, ασφαλώς δεν εκμηδενίζει τις εξίσου υπαρκτές δυνατότητες που προσφέρει η διδασκαλία της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας από μετάφραση, προς την κατεύθυνση της συνολικότερης ανανέωσης της διδασκαλίας της λογοτεχνίας στην ελληνική μέση εκπαίδευση.

Γενικότερα θα παρατηρούσα ότι η εισαγωγή του νέου μαθήματος και η έκδοση του ανθολογίου βρήκαν θετική ανταπόκριση, ανέδειξαν όμως και ορισμένες από τις βαθιά προβληματικές δομές της φιλολογικής μας παιδείας, που εμποδίζουν τον μαθητή να αναπτύξει σχέση με τη λογοτεχνία,⁴ ενώ ερέθισαν και τα εδραιωμένα εθνοκεντρικά ανακλαστικά, προκαλώντας ανάμεσα σ' άλλα και κινδυνολογία για την επερχόμενη "εκπαραθύρωση" της νεοελληνικής λογοτεχνίας από την εκπαίδευση.⁵ Πιστεύω ότι το ασυνήθιστο ενδιαφέρον (θετικό και αρνητικό) για το μάθημα και το ανθολόγιο ανακλά τη γενικότερη ανανεωτική δυναμική που ήδη μπήκε σε τροχιά και αναμφίβολα θα αναπτυχθεί ακόμη γονιμότερα στο μέλλον. Αυτή η δυναμική ωστόσο δεν διευκολύνεται (ακριβέστερα: παρεμποδίζεται) από την εμμονή στην άμεση εφαρμογή απώτερων στόχων και την παράλληλη επίκριση των ενδιάμεσων θετικών συμβολών. Αν πράγματι μας ενδιαφέρει η ριζική ανανέωση της φιλολογικής εκπαίδευσης, οφείλουμε να προβληματιστούμε και γύρω από τα στάδια που θα την καταστήσουν εφικτή - αλλιώς ο ριζοσπαστισμός αποκαλύπτεται ψιμύθιο που προωθεί περισσότερο την προβολή μιας προσωπικής εικόνας παρά την ανανέωση της εκπαίδευσης.⁶

Το κεντρικό ζητούμενο, βέβαια, είναι πώς μπορούμε να υποστηρίξουμε τη διδασκαλία του μαθήματος υπό τις παρούσες συνθήκες δηλαδή, χωρίς να έχουμε διδαχθεί ευρωπαϊκή λογοτεχνία στο Πανεπιστήμιο και, προσθέτω, ύστερα από την εφαρμογή ενός εξεταστικού συστήματος που, αν τελικώς ισχύσει και για το συγκεκριμένο μάθημα, απειλεί να ματαιώσει κάθε προοπτική ουσιαστικής και δημιουργικής διδασκαλίας. Στην αρχή της χρονιάς μάθαμε ότι το μάθημα θα ενταχθεί στο ενιαίο σύστημα εξετάσεων - γεγονός που περιόρισε δραστικά αφενός την απήχυσή του στους μαθητές και αφετέρου, όπως επισημάνθηκε από την πλευρά του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας και των επιμελητών του βιβλίου αλλά και από άλλους συναδέλφους, τα περιθώρια για δημιουργική διδασκαλία (με την παγίωση και συρρίκνωση της ύλης, την τυποποίηση των ερωτήσεων κ.λπ.). Τελικώς το μάθημα εξαιρέθηκε φέτος από την ενιαία εξέταση, μαζί με τα άλλα μαθήματα επιλογής· δεν είναι όμως σαφές αν αυτή η εξαίρεση ήταν συγκυριακή ή αν πρόκειται να ισχύσει, όπως κατά τη γνώμη μας επιβάλλεται, και για τις επόμενες χρονιές.

Μπροστά σ' αυτήν την κάπως αλλοπρόσαλλη κατάσταση σκεφτήκαμε ότι έχουμε δυο επιλογές: η πρώτη ήταν να αφήσουμε το μάθημα στην τύχη του - δηλαδή, στην τύχη που του επιφυλάσσουν τα "βοηθήματα" που ήδη κυκλοφόρησαν (και ασφαλώς θα πολλαπλασιαστούν στο άμεσο μέλλον) και τα οποία πράγματι ανταποκρίνονται στις ανάγκες μιας διδασκαλίας τυποποιημένης, ανούσιας και άκριτης (στην περίπτωση του συγκεκριμένου μαθήματος παρατηρήθηκε και μια ορισμένη εκδοτική αναβάθμιση αυτών των "βοηθημάτων", χωρίς όμως να επηρεαστεί κατά τα άλλα η ποιότητα του περιεχομένου τους). Η δεύτερη επιλογή ήταν να προσπαθήσουμε να ανταποκριθούμε

στις ανάγκες των συναδέλφων και των μαθητών που έχουν τη διάθεση να δώσουν όσο μπορούν ουσιαστικότερο περιεχόμενο στο μάθημα, παρά τις αντίξοες συνθήκες που αντιμετωπίζουν.⁷ Εδώ ας σημειωθεί και μια παρατήρηση: κανείς δεν μπορεί να υπολογίσει πόσοι ακριβώς συνάδελφοι και πόσοι μαθητές ανήκουν σε τούτη την κατηγορία· ακόμα πάντως και αν είναι τόσο λίγοι, όσο τους εμφανίζουν οι διαδόσεις, το κρίσιμο είναι ότι υπάρχουν και ότι αποτελούν το έρεισμα για κάθε δημιουργική προσπάθεια στη μέση εκπαίδευση. Η αποσιώπηση ή ο εκμηδενισμός αυτού του ζωτικού δυναμικού λειτουργεί πάντα, ακόμη και ανεξάρτητα από τις προθέσεις μας, ως άλλοθι για την αδράνεια και τη μιζέρια που μαστίζουν τον χώρο.

Ο λόγος, εξάλλου, που κάποιος συνάδελφος ανοίγει το λυσάρι για να διδάξει ένα κείμενο του Μπωντλαίρ ή του Πιραντέλλο δεν αφορά μόνο στο εξεταστικό πλαίσιο ή στη δύναμη της συνήθειας· αφορά επίσης στην ανασφάλεια που αισθάνεται απέναντι σε ένα αντικείμενο που δεν του είναι αρκετά οικείο, καθώς και στο γεγονός ότι δεν διαθέτει βοηθήματα άλλου τύπου, που θα του επέτρεπαν να επιχειρήσει μια ουσιαστικότερη και τολμηρότερη διδακτική προσέγγιση. Αν τα εργαλεία αυτά διαμορφωθούν και γίνουν προσιτά στον διδάσκοντα, σιγά σιγά θ' αρχίσει να τα χρησιμοποιεί· και όσο τα χρησιμοποιεί, τόσο το μάθημα θα αποκτά ουσιαστικότερο περιεχόμενο και θα ωριμάζει το αίτημα για την αναβάθμισή του. Το ζήτημα είναι, βέβαια, να πρόκειται πράγματι για εργαλεία που προσφέρουν επιλογές και ελευθερώνουν δημιουργικές δυνάμεις, και όχι για λυσάρια που ανταποκρίνονται στο αίτημα της ήσσονος προσπάθειας.

Βάσει αυτών των συλλογισμών αναπτύξαμε από τις αρχές του χρόνου το ερευνητικό πρόγραμμα που θα σας παρουσιάσω στη συνέχεια, το οποίο αποσκοπεί στην παραγωγή εξειδικευμένου ερευνητικού υλικού για την υποστήριξη της διδασκαλίας της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας στη μέση εκπαίδευση. Το υλικό θα παρέχεται σε ηλεκτρονική μορφή και θα είναι διαθέσιμο στην εκπαιδευτική κοινότητα από το τέλος του τρέχοντος έτους, μέσω του Ηλεκτρονικού Κόμβου που δημιουργείται στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Σχετικά με τη λειτουργία του Κόμβου θα σας ενημερώσει στην απογευματινή συνεδρία ο Δημήτρης Κουτσογιάννης. Εγώ θα περιοριστώ στην παρουσίαση των περιεχομένων του συγκεκριμένου προγράμματος, τα οποία θα είναι σε μερικούς μήνες στη διάθεση κάθε εκπαιδευτικού που χρησιμοποιεί υπολογιστή. Ο εκπαιδευτικός επομένως θα μπορεί να επιλέξει το υλικό που του χρειάζεται, να το διαβάσει στον υπολογιστή ή και να το τυπώσει, να το πολλαπλασιάσει και να το διανείμει στους μαθητές του προκειμένου να χρησιμοποιηθεί στην τάξη ή για την εκπόνηση εργασιών στο σπίτι κ.ο.κ. Πρέπει πάντως να τονίσω ότι εκείνο που μας ενδιαφέρει δεν είναι να καθοδηγήσουμε ή να ρυθμίσουμε τη διδασκαλία του μαθήματος αλλά να προσφέρουμε υλικό που ανταποκρίνεται στις υπαρκτές γνωστικές και μεθοδολογικές ανάγκες και συγχρόνως δίνει ποικιλία επιλογών στον διδάσκοντα και του επιτρέπει να οργανώσει το μάθημά του με τον τρόπο που εκείνος κρίνει περισσότερο πρόσφορο.

Τα περιεχόμενα αυτού του έργου χωρίζονται λοιπόν σε τρεις μεγάλες ενότητες. Η πρώτη ενότητα περιέχει μεταφρασμένα και πρωτότυπα κείμενα, οργανωμένα σε φακέλους, τα οποία αποσαφηνίζουν γραμματολογικά, ειδολογικά και μεταφρασεολογικά ζητήματα. Αναλυτικότερα, στην ενότητα αυτή συμπεριλαμβάνονται: α) φάκελοι που αναφέρονται σε λογοτεχνικά είδη και μορφές, τεχνικές και τρόπους γραφής (π.χ. σονέτο, μπαλάντα, αλληγορία, ειρωνεία, εσωτερικός μονόλογος)· β) φάκελοι που αναφέρονται σε σχολές, ρεύματα και τάσεις

της νεότερης ευρωπαϊκής λογοτεχνίας (π.χ. ρομαντισμός, ρεαλισμός, συμβολισμός, φουτουρισμός, εξπρεσιονισμός) και γ) φάκελοι που αναφέρονται σε ζητήματα ιστορίας, θεωρίας και κριτικής της διαγλωσσικής λογοτεχνικής μετάφρασης. Διευκρινίζω ότι οι φάκελοι στους οποίους αναφέρθηκα δεν προσφέρουν απλώς σύντομες διευκρινίσεις όρων, αλλά πλούσιο και πολύμορφο υλικό που μπορεί να αξιοποιηθεί επιλεκτικά, κατά την κρίση του διδάσκοντος. Ανοίγοντας π.χ. τον φάκελο "ρομαντισμός" θα βρει κανείς οκτώ προγραμματικά κείμενα εκπροσώπων του αγγλικού, γαλλικού, γερμανικού και ελληνικού ρομαντισμού, εκτενή αποσπάσματα από τρεις μελέτες περί ρομαντισμού, καθώς και λήμματα από λεξικά και άλλα έργα αναφοράς (εννοείται ότι όλα τα ξενόγλωσσα κείμενα παρατίθενται σε ελληνική μετάφραση). Έτσι, αξιοποιώντας το υλικό που βρίσκεται σ' αυτήν την ενότητα, ο διδάσκων μπορεί αφενός να κατατοπιστεί γύρω από ζητήματα που ενδεχομένως δεν του είναι αρκετά οικεία και αφετέρου να επιλέξει υλικό για να εμπλουτίσει τη διδασκαλία συγκεκριμένων λογοτεχνικών έργων και να δώσει στο μάθημα κριτικότερη προοπτική. Είναι εξάλλου προφανές ότι τα περιεχόμενα αυτής της ενότητας μπορούν να αξιοποιηθούν ευρύτατα και για τη διδασκαλία της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Μια δεύτερη ενότητα του έργου αποσκοπεί στην ανάπτυξη συστηματικού διαλόγου ανάμεσα σε φιλολόγους της δευτεροβάθμιας και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και ειδικούς ερευνητές, γύρω από θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα που αφορούν στη διδασκαλία της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας από μετάφραση. Η θεματική του διαλόγου μπορεί να αφορά σε γενικότερα ζητήματα (όπως π.χ. η έννοια της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, οι σχέσεις των επί μέρους εθνικών λογοτεχνιών της Ευρώπης ή η ανάπτυξη συγκεκριμένων λογοτεχνικών ειδών) ή και σε εντελώς εξειδικευμένα (όπως π.χ. μια πρόταση για τη διδασκαλία ενός συγκεκριμένου λογοτεχνικού έργου). Θα ξεκινήσουμε εντάσσοντας σ' αυτήν την ενότητα ορισμένα ερευνητικά κείμενα, ανέκδοτα ή και ήδη δημοσιευμένα, τα οποία ελπίζουμε να λειτουργήσουν σαν μαγιά κυρίως όμως μας ενδιαφέρει να προκαλέσουμε νέα κείμενα, και μέσω αυτών τη διαρκή και γόνιμη ανταλλαγή απόψεων και υλικού ανάμεσα σε όλους όσους ενδιαφέρονται για το συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο και την διδασκαλία του.

Περνώ τώρα στην κεντρική ενότητα του έργου, που περιέχει ηλεκτρονικούς φακέλους καθένας από τους οποίους αντιστοιχεί σε ένα κείμενο του ανθολογίου (μέχρι το τέλος του χρόνου ελπίζουμε ότι θα έχουμε καλύψει με τον τρόπο αυτό σαράντα από τα εβδομήντα οκτώ κείμενα). Κάθε φάκελος περιέχει επιλεγμένο υλικό για τον εμπλουτισμό της διδασκαλίας του αντίστοιχου κειμένου, καθώς και εισαγωγικά και συνδετικά σχόλια που επεξηγούν τα ειδικά χαρακτηριστικά των περιεχομένων και προτείνουν τρόπους για τη διδακτική τους αξιοποίηση. Σημειώνω ότι αποφύγαμε να συμπεριλάβουμε υλικό που θα μπορούσε να τροφοδοτήσει βιογραφικού τύπου αναπτύξεις, επιμένοντας στην προτεραιότητα της κριτικής προσέγγισης του λογοτεχνικού έργου. Τα κείμενα που συγκεντρώνονται σε κάθε φάκελο αυτής της ενότητας ανήκουν στις ακόλουθες κατηγορίες:

- 1) εναλλακτικές μεταφράσεις του ανθολογημένου κειμένου
- 2) άλλα λογοτεχνικά κείμενα, τα οποία προσφέρονται για συνεξέταση με το ανθολογημένο κείμενο στην κατηγορία αυτή συμπεριλαμβάνονται μεταφρασμένα

κείμενα του ίδιου συγγραφέα, μεταφρασμένα κείμενα άλλων ξένων συγγραφέων, καθώς και νεοελληνικά λογοτεχνικά κείμενα και

3) συναφή κριτικά και θεωρητικά κείμενα· στην κατηγορία αυτή συμπεριλαμβάνονται: α) κριτικές αναφορές στο ανθολογημένο κείμενο· β) κριτικές αναφορές στο συνολικό έργο του συγγραφέα ή σε πτυχές του έργου του που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και γ) δοκίμια και μελέτες (ή επιλεγμένα αποσπάσματα) που αναφέρονται σε ειδικά ζητήματα, γραμματολογικού ή ειδολογικού χαρακτήρα, τα οποία σχετίζονται με το ανθολογημένο κείμενο.

Για να γίνω σαφέστερος, θα παρουσιάσω τα περιεχόμενα δυο από τους φακέλους που έχουν ήδη ετοιμαστεί. Ο πρώτος φάκελος αφορά στο διήγημα του Κάρελ Τσάπεκ "Ο κλεμμένος φάκελος 139 Υ/Π του 2ου γραφείου"· μια παρωδία αστυνομικού διηγήματος που έχει ανθολογηθεί, σε μετάφραση του Γιωργή Γρίβα, από την *Επιθεώρηση Τέχνης* του 1964. Ο φάκελος περιέχει, κατ' αρχάς, δυο εναλλακτικές μεταφράσεις του διηγήματος - μία μεταγενέστερη, του Δημοσθένη Κούρτοβικ (δημοσιευμένη το 1991) και μία πολύ προγενέστερη, που δημοσιεύθηκε χωρίς όνομα μεταφραστή το 1930 στην εφημερίδα *Ελεύθερο Βήμα*. Προσφέρεται επίσης σημείωμα για τις ουσιώδεις διαφοροποιήσεις που επιβάλλει στην ανάγνωση του διηγήματος κάθε μια από τις τρεις μεταφραστικές εκδοχές.

Στη συνέχεια, προσφέρονται δυο σώματα διηγημάτων προς συνεξέταση: πρόκειται, από τη μια μεριά, για τέσσερα διηγήματα που είναι αντιπροσωπευτικά της κλασικής αστυνομικής ιστορίας (του Πόου, του Τσέστερτον, του Άρθουρ Κόναν Ντόουλ και της Αγκάθα Κρίστι), επομένως προσφέρονται για αντιστικτική, θα λέγαμε, συνεξέταση με το ανθολογημένο κείμενο και, από την άλλη μεριά, για τρία διηγήματα (του Τσάπεκ, του Δημήτρη Χατζή και του Αζίζ Νεσίν) που, όπως και το ανθολογημένο, αποτελούν σάτιρες ή παρωδίες της αστυνομικής ιστορίας, επομένως προσφέρονται για παράλληλη ανάγνωση.

Τέλος, παρέχονται αποσπάσματα από κριτικό σημείωμα για την πεζογραφία του Τσάπεκ, καθώς και συναφή κριτικά κείμενα, τα οποία μοιράζονται σε δυο κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιέχει εκτενή αποσπάσματα από τέσσερις μελέτες (του Northrop Frye και άλλων) για την ειρωνεία, τη σάτιρα και το γκροτέσκο, που μας βοηθούν να ανιχνεύσουμε την παρουσία και τη λειτουργία αυτών των στοιχείων στο ανθολογημένο διήγημα (και στα προτεινόμενα παράλληλά του). Η δεύτερη κατηγορία περιέχει αποσπάσματα από εννέα μελέτες (του Τσέστερτον, του Σόμερσετ Μωμ, του Auden, του Raymond Chandler, του Todorov και άλλων), οι οποίες αναφέρονται στα συστατικά γνωρίσματα της αστυνομικής λογοτεχνίας και στις "μεταμορφώσεις" του κεντρικού της χαρακτήρα (του επιθεωρητή ή του ντετέκτιβ), και βέβαια μας βοηθούν να κατανοήσουμε την υπονόμηση της κλασικής αστυνομικής διήγησης που επιχειρεί ο Τσάπεκ (αλλά και ο Νεσίν και ο Χατζής).

Ο δεύτερος φάκελος που θα σας παρουσιάσω εστιάζεται στο διήγημα του Γιορντάν Γιόφκωφ "Το άσπρο χελιδόνι", το οποίο τυχαίνει να έχει επίσης ανθολογηθεί από την *Επιθεώρηση Τέχνης* σε μετάφραση του Γιάννη Ρίτσου (1957). Στον φάκελο περιέχονται, κατ' αρχήν, μια διαφορετική μετάφραση του διηγήματος (από τον Πέτρο Πεντελικό) και έξι λογοτεχνικά κείμενα που προτείνονται για παράλληλη ανάγνωση. Πρόκειται για τέσσερα διηγήματα (του Παπαδιαμάντη, του Βουτυρά, της τρικαλινής πεζογράφου Τούλας Τίγκα και του βουλγάρου συγγραφέα Ελίν-Πελίν), για

αποσπάσματα από το θεατρικό έργο του Μαίτερλινκ *Το γαλάζιο πουλί* και για το ποίημα του Ρίτσου "Κουβέντα με τον Γιορντάν Γιόφκωφ", το οποίο συνδιαλέγεται ευθέως με "Το άσπρο χελιδόνι" και ένα άλλο διήγημα του βούλγαρου συγγραφέα. Παρατίθενται επίσης αποσπάσματα από τέσσερις μελέτες και σημειώματα που αναφέρονται στον Γιόφκωφ. Πρόκειται για κείμενα των βουλγάρων μελετητών Ιβάν Σαράντεφ και Παντελέι Ζάρεφ, καθώς και για συναφή σημειώματα του Κ. Θ. Δημαρά και του Α. 'Αργη. Προσφέρονται τέλος αποσπάσματα από κριτικές μελέτες για την ηθογραφία, που μας επιτρέπουν να προχωρήσουμε σε συζήτηση γύρω από την έννοια και τα όρια ισχύος αυτού του όρου.

Όπως ανέφερα και προηγουμένως, κάθε φάκελος περιέχει εισαγωγικό σημείωμα που παρουσιάζει τα περιεχόμενα και προτείνει τρόπους για τη διδακτική τους αξιοποίηση. Παρέχονται επίσης ενδιάμεσα συνδετικά σχόλια, καθώς και παραπομπές σε συναφές υλικό που βρίσκεται στην πρώτη ενότητα του έργου ή σε άλλους φακέλους της ίδιας ενότητας. Εκείνο που πρέπει να τονίσω, ολοκληρώνοντας την περιγραφή του ερευνητικού προγράμματος, είναι ότι τα περιεχόμενα κάθε φακέλου, όπως και εκείνα των άλλων ενότητων του έργου, ασφαλώς δεν προορίζονται για να χρησιμοποιηθούν, κάθε φορά, στο σύνολό τους. Ο διδάσκων καλείται να επιλέξει και να αξιοποιήσει το υλικό που κρίνει προσφορότερο, βάσει των προσωπικών του ενδιαφερόντων και αναγκών αλλά και βάσει του ακροατηρίου στο οποίο απευθύνεται. Πιστεύουμε πάντως ότι ο σχεδιασμός του έργου ανταποκρίνεται στα ζητούμενα μιας "ανοιχτής" και δυναμικής μεθόδου διδασκαλίας της λογοτεχνίας. Μιας μεθόδου που αξιοποιεί ευρύ φάσμα θεωρητικού και γραμματολογικού υλικού, ανιχνεύει τις διακειμενικές συνάψεις και τις ειδολογικές δεσμεύσεις του εξεταζομένου λογοτεχνικού κειμένου και αντιμετωπίζει την πρόκληση της διδασκαλίας από μετάφραση με τρόπο ευφάνταστο και τολμηρό.

Είναι φαντάζομαι προφανές ότι το πρόγραμμα που σας περιέγραψα στηρίζεται στη συστηματική έρευνα ευρύτατου φάσματος ελληνικών και ξενόγλωσσων "πηγών". Πρέπει να σημειώσω όμως ότι η δουλειά μας δεν αποσκοπεί στην εξαντλητική πληρότητα, αλλά στην όσο το δυνατόν πολύπλευρη και ερεθιστική επιλογή υλικού. Ασφαλώς θα υπάρχουν και άλλα συναφή κείμενα, που θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν στο υλικό που συγκεντρώνουμε (και αυτό μπορεί να γίνει σε μελλοντικές συμπληρώσεις του έργου, αλλά και με προτάσεις που θα καταχωρηθούν στην ενότητα του "διαλόγου"). Πρωτίστως όμως μας ενδιαφέρει το υλικό που προσφέρουμε να είναι αρκετά πλούσιο και αρκετά ερεθιστικό ώστε να δραστηριοποιεί τον διδάσκοντα και να επιτρέπει την ανάπτυξη ποικίλων διδακτικών προσεγγίσεων. Η ηλεκτρονική μορφή, εξάλλου, μας επιτρέπει αφενός τη διαρκή αναθεώρηση και συμπλήρωση των περιεχομένων και αφετέρου την άμεση παροχή υλικού το οποίο θα ήταν δύσκολο να παραχθεί σε έντυπη μορφή, αφού θα καταλάμβανε πολλές χιλιάδες σελίδων.

'Αφησα για το τέλος τα στοιχεία ταυτότητας του ερευνητικού έργου. Το πρόγραμμα που περιέγραψα αποτελεί Υπόδραση της Δράσης 5 του Ηλεκτρονικού Κόμβου, η οποία διευθύνεται από τον Δ. Ν. Μαρωνίτη. Επιστημονικοί υπεύθυνοι του προγράμματος είμαστε ο διδάκτωρ νεοελληνικής φιλολογίας Λάμπρος Βαρελάς και εγώ, ενώ συμμετέχουν ως ερευνητές τέσσερις ακόμα συνάδελφοι. Σημειώνω, τέλος, ότι αναλυτικότερη παρουσίαση των περιεχομένων του προγράμματος θα γίνει το φθινόπωρο, σε Ημερίδα για τη διδασκαλία της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας που

σχεδιάζουμε να συνδιοργανώσουμε με την Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων στην Αθήνα.

Σημειώσεις

1. Βλ. Ν. Βαγενάς, "Η ξένη λογοτεχνία στη μέση εκπαίδευση" και "Τι απειλεί την ξένη λογοτεχνία;", *Το Βήμα*, 13.9.1998 και 18.10.1998, και Τ. Καγιαλής, "Για τη διδασκαλία της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας στο Λύκειο", *Φιλολόγος* τχ. 93 (1998), σσ. 319-331.
2. Βλ. Βενετία Αποστολίδου, "Η ευρωπαϊκή λογοτεχνία στο Λύκειο (I): Ένα νέο αντικείμενο σε ένα παλαιό σχολείο", *Κυριακάτικη Αυγή*, 21.3.1999.
3. Βλ. Αποστολίδου, ό.π.
4. Βλ. π.χ. Σπ. Κακουριώτης, "Δάσκαλε, χάσαμε !", *Κυριακάτικη Αυγή*, 8.11.1998.
5. Βλ. π. χ. τις απόψεις που εκφράζει ο Χριστόφορος Μηλιώνης, "Λογοτεχνία (και ευρωλογοτεχνία) στο Λύκειο", *Τα Νέα*, 26.2.1999. Ο Μηλιώνης παρατηρεί, μεταξύ άλλων, τα εξής: "Εκεί που έλεγα ν' ακολουθήσω τη σταυροφορία για την κατάργηση της διδασκαλίας της λογοτεχνίας στα Σχολεία, οι Σταυροφόροι βρέθηκαν από τούτη τη μεριά και συντάσσουν σχολικά εγχειρίδια Ευρωλογοτεχνίας. (Ή μήπως επρόκειτο για την Ελληνική;)" (ό.π.). Ας σημειωθεί ότι κανείς από τους συντάκτες του ανθολογίου δεν έχει υποστηρίξει την κατάργηση της διδασκαλίας της λογοτεχνίας.
6. Πριν από αρκετά χρόνια κατέθεσα μια πρόταση, την οποία ασφαλώς εξακολουθώ να υποστηρίζω, για τη ριζική αναθεώρηση του θεωρητικού και μεθοδολογικού πλαισίου βάσει του οποίου διδάσκεται η λογοτεχνία στη μέση εκπαίδευση ("Η λογοτεχνία στη μέση εκπαίδευση. Ο ρόλος της θεωρίας", *Εντευκτήριο*, τχ. 26 (1994), σσ. 67-81). Παρατηρώ με έκπληξη ότι η Βενετία Αποστολίδου οικειοποιείται (ανομολόγητα) ορισμένες κεντρικές θέσεις αυτού του κειμένου προκειμένου να ασκήσει κριτική στο ανθολόγιο (βλ. Αποστολίδου, ό.π., και "Η ευρωπαϊκή λογοτεχνία στο Λύκειο (II): Το νέο σχολικό Ανθολόγιο", *Κυριακάτικη Αυγή*, 4.4.1999).
7. Βλ. π.χ. την ανακοίνωση της Πηνελόπης Τζιώκα-Ευαγγέλου στον παρόντα τόμο.